

Atrybucja przyczyn własnej sytuacji egzystencjalnej a zaradność bezrobotnej młodzieży¹

Katarzyna Ślebarska *

Instytut Psychologii, Uniwersytet Śląski, Katowice

ATTRIBUTING THE WORSENING OF THE YOUNG UNEMPLOYED PEOPLE'S LIVING STANDARDS TO THEIR OWN RESOURCEFULNESS

In this work an attribution of the causes of one's own unemployment and its influence on coping were analysed. The aim of the study was to assess relations between a kind of preferred attribution and a kind of coping. The problem of unemployment refers to an increasing number of young unemployed people aged between 18 and 24. The subject of the research were 100 persons registered as the young unemployed. The results of the correlation showed that the persons who preferred internal attribution had a lower tendency to engage in an activity. General attribution correlates positively with the tendency to passiveness.

WSTĘP

Praca jest wartością wysoko cenioną jako główne źródło utrzymania człowieka, wpływa także na stosunki interpersonalne, prestiż, pozycję społeczną oraz psychiczny i materialny dobrostan. Utrata pracy zagraża jednostce obniżeniem poziomu ważnych dla niej wartości ekonomicznych, społecznych i psychologicznych. Zachwianiu ulega także dotychczasowy, ukształtowany obraz siebie, czyli poczucie tożsamości.

Ważnym aspektem bezrobocia staje się problem braku pracy wśród ludzi młodych. Mogą oni uzyskać status absolwenta rejestrując się w urzędzie pracy w okresie do dwunastu miesięcy od daty ukończenia szkoły. Bezrobotnym absolwentem jest osoba, która nie jest zatrudniona i nie wykonuje innej pracy zarobkowej, jest zdolna i gotowa do podjęcia zatrudnienia w pełnym wymiarze czasu pracy, nie uczy się w szkole w systemie dziennym i została zarejestrowana we właściwym rejonowym urzędzie pracy oraz ukończyła 18 lat. (ust. 5, art. 2, u. 1). Etap przechodzenia od nauki do pracy przysparza niejednokrotnie wielu trudności, którym osoba młoda nie zawsze potrafi sprostać. Czyn-

niki, które wpływają na pojawiające się przeszkody częściowo zależą od podmiotu, częściowo są od niego niezależne. Kończąc szkołę absolwenci często wynoszą z niej wykształcenie, którego rodzaj i poziom nie jest dostosowany do potrzeb rynku pracy, co stanowi główną przyczynę trudności w uzyskaniu pierwszej pracy. Brak odpowiedniego doświadczenia zawodowego, brak umiejętności funkcjonowania na rynku pracy, zbyt mała motywacja, czy brak ofert pracy to kolejne powody pozostawania bez zatrudnienia. Wspomnieć należy także o niestabilności sytuacji gospodarczej, skutkiem czego wiele przedsiębiorstw ogranicza lub wręcz zaprzestaje działalności, co wiąże się ze zwolnieniami pracowników, a także drastycznym zmniejszaniem miejsc dostępnych dla nowych pracowników.

Bezrobocie absolwentów polega na pozostawaniu bez zarobków, nie oznacza jednak pozostawania bez zajęcia. Przyjmuje ono formę przedłużającego się okresu poszukiwania pierwszej pracy (Pietras, 1993), które niejednokrotnie stanowi bardzo męczące i czasochłonne zajęcie. Niektóre osoby porównują je nawet z „najgorszym i najcięższym rodzajem pracy, męczącym i darmowym” (Zawadzki, Lazarsfeld, 1993).

* Korespondencję dotyczącą artykułu można kierować na adres: Katarzyna Ślebarska, ul. Kolibrów 8/2, 40-534 Katowice.
e-mail: slebar@us.edu.pl

¹ Artykuł powstał na podstawie pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Zofii Ratajczak.

Bezrobocie dotyczące absolwentów szkół stanowi szczególną sytuację, ponieważ doświadczają go przed podjęciem swojej pierwszej pracy zawodowej (Goszczyńska, Ratajczak, 1993). Wydłużający się okres poszukiwania pierwszej pracy niesie ze sobą liczne konsekwencje psychologiczne, społeczne oraz materialne, dotkliwie odczuwane przez bezrobotnych. Trudności w znalezieniu pracy zakłócają prawidłowy przebieg procesu usamodzielnienia się, zarówno społecznego, jak też materialnego. Młody człowiek nie mogąc podjąć życia zawodowego, często narażony jest na brak możliwości praktycznego zastosowania umiejętności wyniesionych ze szkoły, co uniemożliwia rozwój, a nawet prowadzić może do utraty osiągniętego przygotowania zawodowego (Pietras, 1993). Negatywne skutki braku pracy narastają wraz z przedłużającym się czasem pozostawania bez zatrudnienia. Przyczyniają się do zaburzeń w rozwoju emocjonalnym i społecznym, powodować mogą odczuwanie lęku, depresję, a także obniżoną samoocenę (Pietras, Buchta, 1993).

W konfrontacji z rynkiem pracy młodzi ludzie często starają się dociec przyczyny własnego bezrobocia. Ustalenie źródła trudnej sytuacji daje poczucie rozumienia jej, większej kontroli nad nią, a także możliwość wyboru odpowiednich, sensownych działań zaradczych. Duża część bezrobotnych winę za brak pracy przypisuje sobie, zbyt małym kwalifikacjom, zdolnościom lub umiejętnościom, dokonując przez to atrybucji wewnętrznej. Inni widzą przyczynę poza swoją osobą, a tkwiącą w złych intencjach innych osób, w otoczeniu lub braku szczęścia. Osoby młode obarczają odpowiedzialnością za brak miejsca zatrudnienia politykę państwa i sytuację ekonomiczną kraju, a także obiektywne trudności (Pawłowska, 1993), wskazują również na brak ofert pracy w zawodach wyuczonych. Dodatkowym czynnikiem, który utrudnia otrzymanie miejsca zatrudnienia, jest doświadczenie zawodowe. Absolwenci często wskazują na nieracjonalne wymagania pracodawców dotyczące praktyki w danym zawodzie, którym młodzi kandydaci nie są w stanie sprostać. Przypisując „winę” za ich niekorzystną sytuację czynnikom zewnętrznym, dokonują atrybucji zewnętrznej przyczyn własnego bezrobocia.

Przypisywanie odpowiedzialności czynnikom osobowym, bądź czynnikom środowiskowym wpływa na emocje przeżywane przez człowieka, jego oczekiwania względem siebie i innych, a także na wybór określonych strategii zaradczych, podejmowanych w celu poradzenia sobie z sytuacją. Aktywność zaradcza stanowi zbiór zachowań podejmowanych przez osobę, w celu poradzenia sobie z sytuacją trudną, pod wpływem której aktualnie się znajduje. Działania zaradcze różnią się od zwykłych działań, ukierunkowanych na osiągnięcie celu tym, że podejmowane są w okolicznościach zaburzenia równowagi między człowiekiem a środowiskiem, a przez to przebiegają w warunkach

trudnych. Aktywność zaradcza bezrobotnych przejawia się w intensywności poszukiwania przez nich zatrudnienia, przejawianiu mobilności zawodowej oraz przestrzennej, a także gotowości do poszerzania bądź zmiany kwalifikacji.

Makselon (1998) wyróżnia dwa rodzaje zachowań zaradczych: czynne oraz bierne. Zachowania czynne przejawiają się w podejmowaniu przez bezrobotnego aktywnych form poszukiwania pracy, m.in. w przeglądaniu odpowiednich ofert, kontaktach z urzędem pracy oraz bezpośrednio z pracodawcą oraz doksztalcaniu się, zdobywaniu nowych kwalifikacji i doświadczenia. Wszystkie te działania podejmowane przez osobę pozostającą bez pracy mają na celu zwiększenie szansy otrzymania przez nią zatrudnienia. Zachowania bierne natomiast przejawiają osoby nie podejmujące żadnych starań w celu znalezienia miejsca pracy. Ta grupa bezrobotnych w rzeczywistości nie szuka zatrudnienia i nie doksztalca się, niejednokrotnie przejawiając dodatkowo postawę roszczeniową wobec państwa.

Zagadnienie atrybucji w poznaniu procesów zaradczych osób pozostających bez zatrudnienia wstępnie omówiono we wcześniejszej pracy autorki (Ślebarska, 2005). Na bazie wykazanych już wcześniej zależności pomiędzy rodzajem dokonywanej atrybucji a aktywnością zaradczą człowieka bezrobotnego podjęto teraz głębszą analizę problemu.

PROBLEMATYKA BADAŃ

Znajdowanie się w sytuacji osoby bezrobotnej jest społecznie i psychicznie degradujące, często również wstydlive (Wódz, 1995). Zrozumiałym staje się, że osoba taka stara się wytłumaczyć zaistniały fakt braku pracy poprzez dokonanie atrybucji przyczyn. Teoria atrybucji przedstawia człowieka na wzór naukowca poszukującego prawdy (Kruglanski, Klar, 1993). W badaniach własnych przyjęta została typologia atrybucji Heidera, według którego zadaniem podmiotu jest oszacowanie udziału w danej sytuacji sił personalnych oraz sił środowiskowych. W niniejszej pracy przyjęty został podział na atrybucję wewnętrzną oraz atrybucję zewnętrzną.

Przyjęto również podział na atrybucję zgeneralizowaną oraz atrybucję selektywną. Zagadnienie atrybucji zgeneralizowanej obejmuje cztery rodzaje atrybucji dokonywanych do:

1. Ja
2. Sytuacja Ekonomiczna
3. Rząd
4. Pracodawca

Atrybucje do Ja, czyli atrybucje wewnętrzne dokonywane są w sytuacji, gdy podmiot spostrzega przyczynę braku pracy w sobie. Uważa, że poprzez zbyt małe kwalifikacje, słabą znajomość języka, czy brak umiejętności obsługi komputera, sam niejako

jest sprawcą i przyczyną pojawiających się trudności w znalezieniu pracy.

Sytuacja ekonomiczna kraju, jako determinująca wzrost bezrobocia, również stanowi cel atrybucji dokonywanych przez bezrobotnych. Przedsiębiorstwa państwowe na skutek małej zdolności do powstrzymywania spadku sprzedaży stają się przyczyną limitowanych miejsc pracy (Balcerowicz, 1999). Często osoby osiągające wiek emerytalny dalej piastują dotychczasowe stanowiska wstrzymując tym samym naturalną rotację, co zmniejsza szansę zdobycia zatrudnienia przez osoby młode.

Przyczyna własnego bezrobocia przypisywana jest często przez bezrobotnych, w sensie ogólnym, władzy. Winą obarczany jest konkretny rząd lub władze miasta.

W pracodawcy również upatrywana może być przyczyna braku pracy. Nierzadko postępują oni w sposób moralnie wątpliwy, proponując kandydatom pracę nielegalną, lub też przyjmując absolwentów na staż, czy zatrudniając ich tylko na okres przysługującej im z tego tytułu refundacji kosztów przez Urząd Pracy.

Każdy z wymienionych rodzajów atrybucji pełni rolę wskaźnika selektywności atrybucji. Bezrobotni absolwenci badani byli pod kątem wskaźnika intensywności oraz wskaźnika selektywności atrybucji.

Przyjęty został podział aktywności zaradczej na zachowania czynne oraz zachowania bierne. Przyjęto założenie, że osoby dokonujące atrybucji do wewnątrz będą podejmowały czynne zachowania zaradcze, natomiast osoby dokonujące atrybucji zewnętrznej przejawiać będą tendencję do podejmowania zachowań biernych.

CEL BADAŃ

Celem badań jest określenie związków zachodzących pomiędzy rodzajem dokonywanej atrybucji przez bezrobotnych absolwentów a rodzajem podejmowanych zachowań zaradczych. W tym celu podjęto próbę odpowiedzi na następujące pytania:

Czy istnieje związek między rodzajem atrybucji a rodzajem podejmowanych zachowań zaradczych taki, że:

a) Osoby z przewagą atrybucji wewnętrznej przejawiają w większym stopniu postawy i zachowania czynne wobec problemów wynikających z braku pracy.

b) Osoby z przewagą atrybucji zewnętrznej przejawiają w większym stopniu postawy i zachowania bierne wobec problemów wynikających z braku pracy.

c) Osoby z przewagą atrybucji selektywnej mają większą skłonność do podejmowania zachowań aktywnych.

d) Osoby z przewagą atrybucji zgeneralizowanej w większym stopniu przejawiają postawy bierne wobec problemu braku pracy.

Odpowiednio do postawionych pytań badawczych sformułowano następujące hipotezy badawcze:

H1: Osoby z przewagą atrybucji wewnętrznej przejawiają w większym stopniu postawy i zachowania czynne wobec problemów wynikających z braku pracy.

H2: Osoby z przewagą atrybucji zewnętrznej przejawiają w większym stopniu postawy i zachowania bierne wobec problemów wynikających z braku pracy.

H3: Osoby z przewagą atrybucji selektywnej mają większą skłonność do podejmowania zachowań aktywnych.

H4: Osoby z przewagą atrybucji zgeneralizowanej w większym stopniu przejawiają postawy bierne wobec problemu braku pracy.

METODA BADAWCZA

W badaniu posłużono się autorską metodą: „Kwestionariusz do Badania Sytuacji Bezrobocia”, która składa się z 2 części. Pierwszą tworzy 12 pozycji, z których 4 dotyczą atrybucji zewnętrznej, 3 dotyczą atrybucji wewnętrznej, 2 odnoszą się do zachowań biernych i 3 do zachowań czynnych. Odpowiedzi udzielane są odpowiednio do przyjętej skali pięciostopniowej.

Na drugą część kwestionariusza składa się 1 pytanie badające natężenie atrybucji oraz 4 pytania dotyczące rodzaju podejmowanych zachowań zaradczych. Osoby badane nie są ograniczane w wyborze odpowiedzi, w każdym pytaniu mogą zaznaczać większą liczbę odpowiedzi. Kwestionariusz składa się łącznie z 17 pozycji oraz metryczki.

Osoby badane. Dana próba dobrana została losowo z populacji bezrobotnych absolwentów ($N=100$). W badaniu wzięło udział czterdziestu pięciu mężczyzn oraz pięćdziesiąt pięć kobiet. Większość badanych zawiera się w przedziale wiekowym 19 – 20 lat, posiada średnie wykształcenie i znajduje się na utrzymaniu rodziców. Zdecydowana większość pozostaje bez pracy około 6 miesięcy, a stan materialny rodziny określa jako średni. Żadna z osób badanych nie założyła własnej rodziny, są one osobami samotnymi.

WYNIKI

W analizie uzyskanych danych zbadano siłę związku pomiędzy zmiennymi. Związek pomiędzy przewagą atrybucji wewnętrznej przyczyn własnego bezrobocia i podejmowaniem czynnych zachowań zaradczych okazał się istotny. Korelacja między tymi zmiennymi jest ujemna ($r=-.224$; $n=100$; $p \leq .05$), co oznacza, że wraz ze wzrostem tendencji do podejmowania atrybucji wewnętrznej skłonność do podejmowania czynnych zachowań zaradczych maleje. Nieistotny okazał się związek między zachowaniami czynnymi a atrybucją selektywną do „Ja” ($r=.163$; $n=100$; $p > .05$) oraz związek między atrybucją do sytuacji ekonomicznej ($r=.044$; $n=100$; $p > .05$). Zachowania czynne pozytywnie korelują natomiast z atrybucją do rządu ($r=.393$; $n=100$; $p \geq .01$),

istotny okazał się także związek atrybucji do pracodawcy i zachowań czynnych ($r=.229$; $n=100$; $p\leq.05$).

W celu sprawdzenia, jaką rolę pełni rodzaj dokonywanej atrybucji w wyjaśnianiu skłonności do podejmowania zachowań czynnych, posłużono się analizą regresji, której wyniki przedstawia Tabela 1. Najlepszym predyktorem podejmowania zachowań czynnych w celu poradzenia sobie z sytuacją bezrobocia, okazała się atrybucja do rządu.

Tabela 1
Wyniki analizy regresji dla zmiennej: zachowania czynne

Zmienne wprowadzone	Beta	r^2	t	p
Atrybucja wewnętrzna	-.224	.050	-2.280	.025
Atrybucja zewnętrzna	.175	.030	1.755	n.i.
Atrybucja do „Rząd”	.393	.154	4.227	.000
Atrybucja do „Pracodawca”	.229	.052	2.330	.022

Tabela 2
Wyniki analizy regresji dla zmiennej: zachowania bierne

Zmienne wprowadzone	Beta	r^2	t	p
Atrybucja wewnętrzna	.113	.013	1.130	.261
Atrybucja do „Ja”	.110	.012	1.091	.559
Atrybucja do „Sytuacja ekonomiczna”	.053	.003	.527	.600
Atrybucja zgrnralizowana	.263	.069	2.695	.080

Nie stwierdzono istotnego związku między przewagą atrybucji zewnętrznej i podejmowaniem zachowań biernych ($r=.073$; $n=100$; $p>.05$). Analiza korelacji atrybucji zgeneralizowanej i zachowań biernych wykazała istotny związek między tymi zmiennymi ($r=.262$; $n=100$; $p\geq.01$). Opisane zmienne (Tabela 2) nie pozwalają w sposób istotny na przewidywanie podejmowania biernych zachowań zaradczych.

DYSKUSJA

Analiza związków korelacyjnych pomiędzy rodzajem dokonywanej atrybucji przyczyn pozostawania bez pracy a podejmowaną aktywnością zaradczą wykazała malejącą tendencję do podejmowania zachowań czynnych przy wzroście atrybucji wewnętrznej. Osoby, których działania ukierunkowane na szukanie pracy spotykały się z permanentną negacją ze strony potencjalnych pracodawców, bardzo przeżywają swoje porażki i zaprzestają dalszych starań, przyjmując postawę bierną. Na podstawie otrzymanych wyników wnio-

skować można, że człowiek obarczając siebie za brak pracy może przejawiać skłonność do popadania w bezradność. Zaistniałe trudności w znalezieniu miejsca zatrudnienia upatruje w sobie, w niedostatecznych kwalifikacjach czy małej sile przebicia. Przekonanie o własnej nieporadności, nieprzydatności, braku wpływu na sytuację może powodować powstanie u bezrobotnych poczucia bezradności i apatii, a przez to prowadzić może do zaprzestania aktywności zaradczej.

Analiza otrzymanych wyników wykazała brak istotnego związku między atrybucją zewnętrzną przyczyn własnego bezrobocia i przejawianiem zachowań biernych. W tym wypadku proces atrybucji może spełniać funkcję egostatyczną, która służy zachowaniu dobrego wizerunku człowieka wobec siebie, jak również wobec innych. Po odniesionym sukcesie osoba częściej dokonuje atrybucji wewnętrznej, przez co wzrasta jej samoocena, w przypadku porażki natomiast, podmiot skłonny jest przypisywać odpowiedzialność czynnikom zewnętrznym, na które sam nie miał wpływu, co z kolei pomaga uniknąć obniżenia własnej wartości oraz kompromitacji w oczach innych. Dlatego też funkcja egostatyczna odgrywa ważną rolę w funkcjonowaniu człowieka, ponieważ pomaga w utrzymaniu pozytywnej samooceny.

Rodzaj dokonywanej atrybucji wiąże się z podejmowaniem aktywności zaradczej. Ważny czynnik stanowi treść dokonywanej przez podmiot atrybucji. Atrybucja do „Ja” nie pociąga za sobą większej skłonności do podejmowania aktywnych zachowań. Podobnie jest w przypadku atrybucji do sytuacji ekonomicznej kraju. Można przypuszczać, że sytuacja ekonomiczna jest sferą zbyt ogólną i odległą, zwłaszcza dla ludzi młodych, którzy ukończyli naukę w szkole zawodowej lub liceum. Podejmowanie zachowań czynnych wiąże się natomiast z dokonywaniem atrybucji do władzy, tj. do rządu oraz do pracodawcy. Rząd kojarzony może być z konkretnymi osobami, o których informacje dostarczane są przez media każdego dnia, z pracodawcą natomiast badany doświadcza bezpośredniego kontaktu. Absolwenci stają często wobec pojawiającej się dysproporcji między poziomem umiejętności i kwalifikacji wyniesionych ze szkoły a wymaganiami pracodawcy. Kwalifikacje są często zbyt niskie, wymagania pracodawcy natomiast wygórowane. Obarczając pracodawcę odpowiedzialnością za brak pracy, bezrobotny nie zniechęca się tak szybko do podejmowania dalszych prób uzyskania zatrudnienia, jak w sytuacji, gdy źródło własnych niepowodzeń spostrzega w sobie. Atrybucji zewnętrznej dokonuje się również w celu zmniejszenia dysonansu poznawczego. Osoba tracąc pracę, bądź kończąc szkołę, przestaje być dla otoczenia tym, kim była do tej pory, traci status pracownika, czy ucznia. Zmiana ta powoduje transformację dotychczasowej autopercepcji oraz hierarchii uznawanych wartości. Poszukując przyczyn braku pracy człowiek będzie sta-

rał się utrzymać dodatnie wyobrażenie o sobie, swojej wartości, zaradności etc., a przez to zmniejszyć powstały dysonans.

Jak zostało wykazane, selektywność atrybucji wiąże się z aktywnością podejmowanych działań. Natomiast osoby dokonujące atrybucji zgeneralizowanej podejmują zachowania bierne. Można wnioskować, że intensywność atrybucji powodować może dezorientację u osoby bezrobotnej, a przez to może skłaniać ją ku biernej postawie wobec własnej sytuacji.

LITERATURA

- Balcerowicz, L. (1999). *Państwo w przebudowie*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Goszczyńska, M., Ratajczak, Z. (1993). Zachowanie ekonomiczne młodzieży w warunkach kryzysu ekonomicznego. W: Z. Ratajczak (red.), *Człowiek w procesie przemian gospodarczych* (s. 24). Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Kruglanski, A.W., Klar, Y. (1993). Widok z mostu: integrowanie paradygmatów teorii zgodności i teorii atrybucji z perspektywy epistemologii naiwnej. W: T. Maruszewski (red.), *Nowe tendencje w psychologii „Poznanie, Afekt, Zachowanie”* (s. 216). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Makselon, B. (1998). Atrybucje przyczyn utraty pracy a wybór strategii zaradczych przez osoby bezrobotne. W: Z. Ratajczak (red.), *Badania i aplikacje* (t. 2, s. 101). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Pawłowska, A. (1993). Wpływ dystansu czasowego wobec braku pracy na zachowania zaradcze młodzieży. W: Z. Ratajczak (red.), *Bezrobocie. Strategie i wzorce pomocy psychologicznej* (s. 173). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Pietras, M. (1993). Kolokwia Psychologiczne. W: Z. Ratajczak (red.), *Zmiany społeczne, zagrożenia i wyzwania dla jednostki* (t. 2, s. 89). Warszawa: Instytut Psychologii PAN.
- Pietras, M., Buchta, J. (1993). Percepcja bezrobocia wśród młodzieży przygotowującej się do podjęcia pierwszej pracy. W: Z. Ratajczak (red.), *Człowiek w procesie przemian gospodarczych* (s. 83). Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Ślebarska, K. (2005). Rola teorii atrybucji w poznaniu procesów zaradczych człowieka bezrobotnego. W: K. Popiołek (red.), *Chowanna* (t. 2, 23, część I, s. 54). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Wódz, J. (1995). Bezrobocie – próba analizy ludzkiego wymiaru zjawiska. W: Z. Ratajczak (red.), *Bezrobocie. Psychologiczne i społeczne koszty transformacji systemowej* (s. 156). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Zawadzki, B., Lazarsfeld, P. (1993). Psychologiczne konsekwencje bezrobocia. *Kultura i Społeczeństwo*, 37, 2, 101.